

Kadın Emeginin Üretim ve Yeniden Üretim Süreçlerindeki Yerine Yönelik Bir Sorgulama

An Inquiry into the Place of Women's Labor in Production and Reproduction Processes

Sümeysra TAŞDEMİR *

ÖZ

Son iki yüzyıldan itibaren kadınlar tarihin erkek isimlerini zikretmesine, dünyanın eril düşünce ve istekleriyle şekillenmesine itiraz etmektedirler. İnsanlık tarihi boyunca, kadınlar erkeklerle hep birlikte var olmalarına ve her zaman ikisinin de çalışmasına karşın, emeklerinin bir tarihe dönüşmemesinin ve kendilerinin dünyanın biçimlenmesinde söz hakkının olmamasının sebeplerini sorgularlar. Bu sorgulama kadınların kendilik bilincine yönelik bir girişimdir. Bu çalışma, zaman ve mekan üretiminin cinsiyetçi yapısı içerisinde kadının emeğinin görünmez kılındığı durumları tespit etmeyi amaçlar. İlk olarak üretim ve yeniden üretim süreçlerinde tarih sahnesinde kadının var ol(a)mama senaryoları gündeme getirilecektir. İkinci olarak tarih bir ürün olarak ele alınacaktır. Onun üretilmesinde eril etki ve egemenliğin nedenlerine bakılacaktır. Son olarak; yaşam alanlarının bir ürün olduğu iddiası doğrultusunda bu alanlarının cinsiyetçi yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmadaki tüm tespit ve iddialar üretim süreçlerinde kadının yerinin neresi olduğuna yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Emek, Üretim, Yeniden Üretim, Tarih, Yaşam Alanları.

ABSTRACT

For the past two centuries, women have been objecting to the narration of history through male names and the shaping of the world according to masculine thoughts and desires. Throughout the history of humanity, despite women coexisting with men and always contributing labor, they question why their efforts are not recognized in shaping the world and why they lack a say in its formation. This questioning is an attempt by women to assert their own consciousness. This work aims to identify situations where women's labor is rendered invisible within the gendered structure of time and space production. Firstly, scenarios of women's absence in production and reproduction processes throughout history will be discussed. Secondly, history will be examined as a product, delving into the reasons for its masculine influence and dominance. Lastly, in line with the claim that living spaces are a product, the gendered structure of living spaces will be uncovered. All the observations and claims in this work are directed towards understanding where women stand in production processes.

Keywords: Woman, Labor, Production, Reproduction, History, Living Spaces.

Extended Summary

Since the 20th century, women have embarked on inquiries into self-consciousness. These inquiries encompass questions involving time, space, and production: Why does history predominantly narrate the deeds of men despite women constituting half of the world's population? Why do men claim ownership of the world? The aim of this study is to propose

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Felsefe Bölümü, su.mevra.64@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-6304-580X>).

answers to these questions regarding women's status and their conditions as actors, within the concepts of production and reproduction processes. Drawing on Engels' distinction, production will denote the generation of necessities like food, drink, shelter, etc., while reproduction will refer to human procreation. These two processes unveil history and living spaces, transforming into products of masculine ownership. In this creation process, women's labor has been rendered invisible, leading to their oppression. This text aims to discuss the transformation of labor into property and open a debate on the positions and roles of women during this transformation process. Initially, potential answers to the aforementioned question regarding women's representation and position in production processes will be presented. Subsequently, the issue of women's position in production processes will be revisited within the framework opened by these potential answers.

Throughout human existence, women have constituted half of the world's population. However, their invisibility has persisted on the stage of history. Six different scenarios that underpin and justify the judgment "Women have not been portrayed as actors in production processes throughout history" will be discussed. Because these scenarios normalize the invisibility and unknown nature of women's roles in production and reproduction processes. By opening these scenarios to discussion, the issue will be further analyzed. The six scenarios expressing judgments that underpin the invisibility of women's labor are as follows: (1) "Women are absent from the stage of history." Because women have not engaged in any production. (2) "Women are absent from the stage of history." Because women have no labor other than giving birth. (3) "Women are absent from the stage of history." Because the unknown nature of women is masked by a male name. (4) "Women are absent from the stage of history." Because women have not been given a place in production processes and have not been employed in high-status, publicly visible jobs. (5) "Women are absent from the stage of history." Because women are mostly placed within the man's sphere of representation, and moving beyond this is historically problematic. (6) "Women are absent from the stage of history." This is because classical ontology positions women as secondary in the existence of incomplete masculinity. The existence of women is considered and constructed as visible in negative and malevolent situations.

Discussing all these possibilities provides an opportunity to understand where women's labor stands in production and reproduction processes. As a result, the roles women take on in the process of production are rendered invisible and remain unrewarded. Therefore, women's labor does not transform into property; rather, women become propertyless. Women's labor, which is not defined within the labor-value theory and attributed to the nature of women, impoverishes and disregards them. This study, which primarily addresses the position of women and their labor within the process, aims to criticize the judgments and justifications mentioned above. Subsequently, it seeks to reveal the determinants of masculine thought underlying the production of history and living spaces, which are embodied forms of time and space. Marx's critique of the dominance and control of the ruling class in historical writing is followed as a method for women's studies. Through this method, women also question the determinants and control of male dominance in writing and making history.

The accumulation and transmission offered by history allow the subject of history to define itself and its productions, creating a dominant domain. The subject that emerges as a determinative power possesses a domain of authority. This subject becomes an authority by defining its labor as determinative, recognizable, descriptive, visible, and a reference point. In short, it becomes authoritative. The visibility and acceptance conditions of the product that emerges as a material result of production have been determined in favor of the one who produced it by their peers. And the registration of the product, turning it into a historical object, is associated with the name of the one who presented it. This production takes place in a world designed by men for men, and its writing is also done in favor of men. Criticisms arise against a history that does not include women's names, stories, lives, or productions. Since history serves as a tool for

the formation of self-consciousness, the omission of women from history leads to a sense and thought of absence in women.

After considering history as the outputs of human production, there are living spaces. The investigation of whether living spaces exhibit gendered attitudes in production processes also features Engels. The main reason for choosing Engels lies in the belief that labor is a form of existence and that nothing remains if removed from human history. Engels' work "The Origin of the Family, Private Property and the State" discusses the impact and development of society's modes of production on the formation of society. This aspect of labor influences the main stops of the writing. Assuming Engels' conception of history as the beginning of history, we also assume that the same conception encompasses the beginning of the embodiment of space, the separation of living spaces. Within this framework, an inquiry has been made into how history and living spaces have transformed into masculine property. With the separation of living spaces, women have been confined to the household and its surroundings. With the production of history, men's success stories have been narrated. In summary, although women actively participate in the production of life, they have had no say in the production of history or living spaces.

Giriş

20. yüzyıl itibarıyla kadınlar kendilik bilicine dair sorgulamalara girişmişlerdir. Bu sorgulamalar; zamanı, mekânı ve üretimi barındıran şu sorularıdır: Dünya nüfusunun yarısını kadınların oluşturmasına karşın neden hep tarih erkeklerin yapıp ettiklerini anlatır? Neden dünya erkeğin evi, ev kadının dünyasıdır?¹ Neden “bu dünya her zaman erkeklere ait olmuştur”² Bu çalışmanın gayesi, üretim ve yeniden üretim süreci kavramlarını dikkate alarak kadınların yeri ve fail olarak kadınlık durumlarına yönelik bu sorulara yanıtlar önermektir. Üretim ve yeniden üretim kavramlarını Engels’ten ödünç alarak şu şekilde tanımlayabiliriz

Maddeci yaklaşıma göre tarihin belirleyici unsuru asıl olarak yaşamın ve onun maddi gereksinimlerinin üretilmesi ve çoğaltılmasıdır. Bu durum bir taraftan bakıldığında hayatta kalmak için kullanılan araçların üretimini ima eder (yiyecek, giyecek, barınak ve gerekli araçlar). Diğer bir taraftan da üreme ve türlerin yayılmasını kast eder [10]. Belirli bir tarihsel dönem ve ülkedeki toplumsal kurumlar altında yaşayan insanlar bu iki üretim biçimine bağlıdırlar, kısmi olarak emeğin gelişimine ve kısmi olarak da ailenin gelişimine.³

Çalışmada Engels’in bu ayrımı gözetilerek, yeme, içme, barınma, vesaire ihtiyaçların üretilmesini ifade etmek için *üretim*, insanın çoğalması, üremesini ifade etmek için ise *yeniden üretim* kavramları kullanılacaktır. Anılan bu iki süreç, tarih ve yaşam alanlarını ortaya çıkarmakta ve eril mülkiyetin ürünlerine dönüşmektedir. Bu yaratı sürecinde kadın emeği görünmez kılınmış ve kadınların ezilmesine neden olmuştur. Bu metin, emeğin mülke dönüşümü, bu dönüşüm sürecinde kadınların konumlandıkları yer ve rollerini tartışmaya açmayı hedeflemektedir. İlk olarak, kadının üretim süreçlerindeki yeri ve temsili bakımından başta bahsi geçen soruya verilebilecek ihtimal cevaplar ortaya konulacaktır. Sonrasında, bu ihtimallerin açacağı ufuklar çerçevesinde üretim süreçlerinde kadının yeri meselesine dönülecektir.

1. Tarihi Sorgulama Girişiminde Kadının Görünmezliği

İnsanlık var olageldiğinden beri dünya nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmuştur. Buna rağmen tarih sahnesinde *kadınların bilin(e)mezliği*⁴ süregelmiştir. “Tarihte kadına üretim

¹ Uğur, Başaran “Atasözlerinde Kadın Algısı”. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı (2019): 67.

² Simon De, Beauvoir. *İkinci Cinsiyet II.*, çev. Gürmur Savran (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019), 89

³ Friedrich, Engels. *Ailen, Özel Mülkiyet ve Devle'tin Kökeni.*, çev. Zülküf İbrahim Erkol (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 6

⁴Serpil Çakır. “ÇEK-AL I Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerini Yakalamanın Yolları” *Kadınların Belleği, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı* S. 35. Kasım. (2004).

süreçlerinde aktör olarak yer verilmemiştir” yargısını temellendiren ve gerekçelendiren 6 farklı senaryo tartışılacaktır. Çünkü bu senaryolarla kadının üretim ve yeniden üretim süreçlerinde görünmezliği, bilinmezliği normatifleştirilmiştir. Bu senaryoları tartışmaya açarak sorunun kökeninden hareketle kadın, emek ve üretim süreçleri daha açık analiz edilecektir.

Birinci senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, kadınlar hiçbir üretimde bulunmamıştır.

Serpil Çakır *Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerini Yakalamanın Yolları* başlıklı yazısında “Kadınlar tarihte etken rol oynamamışlar hükmüne varmaktan ziyade, tarihte kadınlara ait bilgi bulunamamasının nedeni, kadınların tarihte gerçekten var olup olmadıkları ya da kadın deneyimlerini tarihte yakalamanın mümkün olup olmadığı sorularını sormak daha anlamlı olacaktır.”⁵ ifadesiyle kadının emeğini görünür kılma yolundaki başat soruyu sorar. Gerçekten de kadınlar tarihte yok mudur? Bu soruya fazladan hiçbir kanıtı ihtiyaç duymadan şu yanıt verilebilir. Kadın, insanı doğurmasıyla (üretmesiyle), hatta tarihin öznesi olan ‘erkeği’ doğurmasıyla üretmemiş olma olasılığını baştan çürütür. Kısacası, kadınların üretimde olmadığı bu senaryo yeniden üretim açısından düşünüldüğünde insanın kendini üretmesi bakımından imkansızdır.

Öte yandan, kadının en çok emek harcadığı üretim biçimi doğurganlığı olmasına rağmen bu emeği en çok yeniden üretim sürecinde görünmez kılınmıştır. Bu ihtimalin çürütülmesi Engels’in yeniden üretim olarak kavramsallaştırdığı süreçle beraber, özellikle Marksizmden beslenen her feminist hareket için bir üretim biçimi ve emek gücü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶ Dolayısıyla ana sorunun ilk ihtimali yeniden üretim sürecindeki kadının görünmeyen ve karşılıksız kalan emeği tartışmalarına kapı açmaktadır.

İkinci senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, kadınların çocuk doğurmak dışında hiçbir emekleri yoktur.

Savaşçılar, yazarlar, bilim insanları, filozoflar, devlet görevlileri, sanatçılar tarihte tek gözle, erkek özne olarak anılmıştır ve yazılmıştır. Erkekler bu işlerle uğraşırken onların beslenmesi, giyinmesi, çocuklarının ve akrabalarının bakımı gibi birçok işi kadın yapmaktadır. Kadının ev içi çalışmasının başarı olarak görülmemesi, tarih sahnesinde özne olarak yer almayışının temel sebeplerdendir. Toplumda bu işleri zaten yapması gereken kadındır. Çünkü kadının doğası gereği bu işleri yaptığı düşünülür. Örneğin, Marx, insanın ayırt edici özelliği olarak belirttiği tarihsel eylem ifadesi ile emeği üretim süreçleri ve tarihle ilişkilendirerek kurar, doğa ile kadını aynı kategoriye yerleştirmiştir.⁷ Bu benzetimin altında yatan etmen ise, onun kadının emeğini tarih ve kültür oluşturacak bir olgu olarak görmemesidir. Kadının üretimini doğal alana yerleştirirken, erkeğin üretimini kültürle bağdaştırır. Kadın doğanın bahsettiği bir biyolojik üretim gerçekleştirirken, erkek ise kendi doğasının dışına çıkarak bir kültürel eylemlilik gerçekleştirir. Bu bakımdan, doğanın üretiminin tarihi olmadığı gibi, kadının üretiminin de tarihi yoktur. Bu bakış açısıyla erkeğin yaşamını gerçek yaşam olarak tanımlanırken kadının yaşamı eril kriterlere kurban edilmiş, değersizleştirilmiş ve hatta yok sayılmıştır. Eril tarihin kendini dayattığı ölçüde kadın maddi gerçeklikten kopuk bir algı içinde hissizleş(tiril)miş, hayat kadın için yaşanmaz kılınmıştır. Öyle ki, kadın da bu yok sayılan emeği karşısında yaşadığı yabancılaşmayla kendi emeğinin ve yapıp ettiklerinin farkına varamaz olmuştur. Bu yargı, kadını ve emeğini indirgemeci ve natüralist okumalara kurban ederken bir yönüyle de “ev içi emek” kavramının tartışılması için bir çerçeve oluşturmuştur.

⁵ Çakır. “ÇEK-AL I Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerini Yakalamanın Yolları” *Kadınların Belleği, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı*

⁶ Gürnur Acar Savran. “Kadınların Emegini Görünür Kılmak: Marx’dan Delphy’e Bir Ufuk Taraması”, *Praksis*, S.10. 159

⁷ Acar Savran. “Kadınların Emegini Görünür Kılmak: Marx’dan Delphy’e Bir Ufuk Taraması”, 170-171

Üçüncü senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, kadınların bilinemezliği bir erkek isminde kaybolmuş olmalarıdır.

Üçüncü senaryo için, emsal oluşacak birçok deneyimden bahsedilebilir. Söz gelimi edebiyat eserleri ve şirket anlaşmaları bu tecrübelerden bazılarıdır. Yazılı edebiyat eserleri; imza taşıyan, geniş kitlelere ulaşan kalıcı ürünlerdir. Belli dönemlere kadar, kadın yazarlar, edebiyat dünyasında yer edinebilmek, yazar olarak toplum tarafından kabul görmek, yayıncılar tarafından eserlerine bir şans tanınması amacıyla erkek isimleri kullanmışlardır. Bu örnekler, kadın emeginin temsil noktasında kaybolduğunun kayıtlı nüveleridir. Resimlerini erkek adıyla sergileyen ressam, projelerini kabul ettirmek için eşinin ya da erkek kardeşinin ya da bir erkek çalışanın adını kullanan yöneticiler⁸ mimarlar, mühendisler, matematikçiler, bilim insanları, mucitler toplumun kadının temsiline gösterdiği olumsuz bakış açısının getirdiği sonuçlardır. Anlaşılıyor ki, tarih, sadece erkekler tarafından yaratılmamasına karşın, erkek adlarıyla yazılmaktadır.

Bu senaryo bizlere, yaşam alanı olarak kamusal alanın kadına kapalı olduğunu dolayısıyla kamusal alanın bir cinsiyeti olduğunu gösterir. Tartışma burada kamusal alanın da cinsiyetçi yapısının sorgulanmasına kapı aralar.

Dördüncü senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, üretim süreçlerinde kadınlara yer verilmemiştir ve kadınlar statüsü yüksek, kamusal görünürlüğü olan işlerde istihdam edilmemişlerdir.

Toplumda kamuda idarecilik, özel şirketlerde yöneticilik, yazarlık, akademisyenlik, yargıçlık gibi bazı iş kalemleri zaman içinde görünür ve üstün bir özelliklerle donanmış, öyle algılanmışlardır. Sözü edilen meslekler daha çok erkek istihdamı ile ön plana çıkan işler olmuşlardır. Öğretmenlik hemşirelik, tekstil işçiliği, gibi ‘statüsü ve ücreti yöneticiliğe göre düşük işler’ ise kadınlar için daha uygun görülmüştür. Bu işlerin kadınlara açık olmadığını istatistikler net bir şekilde göstermektedir.⁹ Kadın belirli ekonomik ilişkiler içerisine girmiş olsa bile, üretimdeki rolü, onun tarihi kayıtlarda yer almasına, değer görmesine yetmemiştir. Buna ilave olarak eve döndüklerinde ikinci vardiyalarını karşılıksız olarak sürdürmeye devam etmiştir. Bu açıdan kadın, kamusal alanda her anı ücrete dönüşen pişirme, ütü, temizlik ve bakım gibi işleri, evde karşılıksız olarak üretmektedir.

Bu ihtimal senaryosu, kamusal alanda istihdam sorunları çerçevesinde eşit işe eşit ücret talebi ile ilgili soruları ve sorunların gündeme getirilmesine katkı sunar.

Beşinci senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, kadınlara çoğunlukla erkeğin temsil alanında yer verilmiştir. Bunun ötesine geçmeleri tarihsel açıdan sorunludur.

Bu senaryoda kadınlar, kaynaklarda yer alan birçok örnekte de olduğu gibi bir erkeğin annesi, eşi, kız kardeşi, evladı olarak vardırırlar. “Her durumda kadın ‘ana ve sadık eş’ olarak kendi başına ve kendi başına bir varlık olarak değil, erkek için bir varlık olarak kurgulanır.”¹⁰ Kadına has bir özellik olan doğurganlık, tarihte özne olarak konumlandırılması için erkek çocuk doğurduğu zaman anlamlı olmuştur. Erkek anneliği ile tarihsel süreçte yer alan kadın, böylece bir statü kazanır.

Altıncı senaryo: “Kadınlar tarih sahnesinde yoktur”. Çünkü, klasik ontolojinin kadını konumlandığı yer, eksik erkeklik, varoluştaki ikincilliktir. Kadının varlığı, olumsuz ve kötücül durumlarda görünür düşünülür, kurgulanır.

⁸ Senur Biçer. Panel: Toplumsal Hayatta Kadının Temsili: Kadın Yöneticiler. Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili II. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 8 Mart 2023. SENUR A.Ş ve Arnica'nın Yönetim Kurulu Başkanı Senur Biçer konuşmasında yönetici olarak katıldığı yurtdışında uluslararası bir şirkette kadın olmasından dolayı kabul görmemesi üzere, yerine bir erkek çalışma arkadaşını görevlendirerek işlerini yürüttüklerini aktarmıştır.

⁹ İleri ve detaylı okuma için Dünya Bankası verilerine bakınız.

¹⁰ Fatmagül Berktaş. *Tarihin Cinsiyeti*. (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 157

Kadınların gerek yasa karşısında gerek erkeklerin savaşa katılmaları durumunda gerekse toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmede olduğu durumlarda, bu senaryo devreye girer ve olumsuz imaj çizilmeye başlanır.

Olympe de Gouges Fransız devriminin gerekçesi kılınan politik, hukuk, yurttaşlık haklarının eşit dağılımı ihtiyacını sadece erkekler lehinde geliştirmeye, kadınlar söz konusunu olduğunda hakların eşitsizliğinin görmezden gelinmesine karşı çıkar. Bu karşı çıkışı şu sözlerle ifade eder: “kadınların giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır”.¹¹ Ölümle sonuçlanan bu olay gösterir ki; yurttaş kabul edilmemesine karşın, yurttaş sorumluluğu üzerine yüklenmiştir. Dolayısıyla, kadına giyotin yaptırımı karşısında negatif bir durumda var olma alanı açmaktadır.

Bir başka örnekte ise, yasada özellikle aile mahkemelerinde boşanma davalarında karşımıza çıkar. Bu davalarda alınan kararlar, kadının emeğini yerine getirdiğinde değil, getirmediğinde gündeme gelmektedir. Yapıldığı sürece görünmez olan ev içi emek, yapılmadığı durumlarda, kadını “kusurlu” kılar. Ev içi işleri kadına ait bir yükümlülük olarak adlandırılmakta ve bu yükümlülük yasada dezavantaj yaratacak yaptırımlarla sonuçlanabilmektedir. Koç-kam tarafından hazırlanan *2018 Verileriyle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği* raporunda ev işlerinin kadının sorumluluğunda olduğunu gösteren bir alıntı yer almaktadır. Buna göre: “2018 yılında verilen bazı kararlarda kadının ‘evin bakımı, yeme, içme, temizlik gibi işleri yapmada eksiklik’ göstermiş olmasının ispatlanması hâlinde kadına kusur olarak yükletilebileceği, kadının ‘çocuk olması için gerekli ilaç tedavisinden kaçınma’sının da kusur olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır”.¹² Buradan da anlaşılabilir gibi, ev iç emek, erkeğin düzeninin olumsuz etkilendiği durumlarda yasa karşısında kadını sorumlu özne kılar.

Erkeklerin yokluğunda kadına yer açılan bir başka durumsa, savaş zamanında onların yerine işe gitmeleridir. “II. Dünya Savaşı boyunca, ABD ve İngiltere’de, erkek işgücünün önemli bir kısmının savaşa katılmış olması nedeniyle, kadınlar bu boşluğu doldurmak için göreve çağrılmışlar ve kadınların ev dışında çalışmalarının vatanseverlik görevi olduğu görüşü desteklenmiştir.”¹³ Erkeklerin savaşa katılımıyla üretimde eksik kalan ihtiyacı kadınların gidermesi, kadınların üretim sürecinde olmadığı durumlarda “yedek işgücü ordusu”¹⁴ olarak erkeğin yerine nöbet tutabileceği şekilde geçebilmesi yine negatif durumlarda kadınların görünüm kazandığı bir başka durumdur.¹⁵ İlk kez kadının emeği ücrete dönüşmüş ve görünür kılınmanın yollarından biri açılmıştır.

Tüm bu ihtimallerin açtığı ufuk, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde kadın emeğinin yerinin ne olduğunun anlaşılabilme imkânı sunar.

2. Zamanın Cisimleşmiş Hali Olarak Tarih ve Kadın

Üretim ve yeniden üretim süreçlerinin işaret ettiği gibi, insan kendi dahil olmak üzere her şeyi üretir. Söz gelimi “zamanın cisimleşmiş hali olarak tarihi, mekanın cisimleşmiş hali olarak

¹¹ Olympe De Gouges. “Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe De Gouges”, çev. Ece Göztepe Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. (1996):189

¹² Aslı E. Mert. “Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Aile Hukuku Uyuşmazlıklarına Yansıması”*2018 Verileriyle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği* (2019): 36.

¹³ Umut Omay. *Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar I Umut Omay* Çalışma ve Toplum*, (2011), 152.

¹⁴ Marx’ın işçi sınıfı için kullandığı tabir olmasına rağmen Feminist literatürde de sıkça karşımıza çıkar.

¹⁵ Bu durum negatif durumlarda kadın emeğinin görünür kılınmasına örnek olmasının yanında üretim sürecinin devamlılığının esas alınmasına da bir göstergedir. Burada uzunca tartışma imkanı olmadığından özetle şunu belirtmekle yetinilecektir: Üretim araçlarını elinde bulunduran kapital kendi varlığını korumak için üretim sistemini kendini geleceğe taşıyacak işçi ordularını her zaman üretir. Bu sebeple üretimin devamlılığı garanti altına alınırken, emek gücünün varlığının cinsiyeti, üretimin kendisi kadar garanti altında değildir. Üretimin sekteye uğramaması uğruna ya da daha fazla kar elde etme uğruna bazı durumlarda (savaş durumu gibi) erkeğin yeri kadına sunulabilir. Bu çalışmada her ne kadar detaylı veri verme imkanı olmasa da kapitalistin bu belirleyici yaklaşımının farkında olmak, kadının üretimdeki yeri kadar erkeğin üretimdeki yerine de dikkat çekmeye değerdir.

yaşam alanlarını üretir”.¹⁶ Emek harçayarak ürettiği hemen hemen her şeyi, kendisi de dahil olmak üzere, ürün olarak yine insanın hizmetine sunar. Buna imkan sağlayan yegane şeyin emek olması, insanın var olma biçimlerinden birinin de emek olduğunu düşündürür. Barış Parkan *Work and Value As Processual Entities* başlıklı makalesinde “emek, ’var olma biçimlerinin arasında belki de en önemlisidir”¹⁷ demektedir. Marx ise emeği insana ait ayırt edici özellik olarak kabul etmektedir.

Emek kavramını bu kadar hayati kılan olgu ise, kendilik bilincinin oluşmasını sağlayan tarihtir. Çünkü tarihi de kuran insan emegidir. İnsana neler başarabileceğini, üretebileceğini, doğayı nasıl dönüştürebileceğini gösteren bir ayna görevi gören bu bilim, insanın ürettiklerini bir sonraki aşamaya taşınması bakımından işlevseldir. İnsan var olduğundan beri gereksinimlerini karşılayabilmek için emek harcar, bu emek harcama zamanla insanın doğayı dönüştürmesine yarayan üretime dönüşür.¹⁸ İnsanın doğayı dönüştürme işlemi diğer var olanlardan ayıran temel bir özelliktir. Karl Marx bu eyleme, tarihsel eylem¹⁹ adını verir. İlk tarihsel eylem insanın alet yapmasıyla başlar. Diğer varlıklardan farklı olarak yalnızca insanın tarihinin olması,²⁰ bir yandan dünya kurmaya yarayan birikimi sağlarken, bir yandan da insanın emeğiyle kurduğu tüm alanların üzerine bir düşünme ve idrak sağlar. Böylelikle tarih insanlığın bütüncül deneyim dünyasını kurma aracı haline gelir. Öyle ki bu deneyim dünyasına dair geliştirdiği bilinç, onu “geçmiş, tarihe dönüştüren şeyin ne olduğu”²¹ sorusunu sormaya götürür. Çünkü tarihi olan insan, salt geçmiş olan varlıklardan kendini ayırt eder. Başka bir ifade ile tarih, insanın eylemlerinin ile ürettiklerinin üzerine düşünmesi sonucunda birikerek oluşan bir hafızadır. Oluşturulan hafızanın aktarıcılığında ilerleyen tarih, deneyim dünyasında gerçekleşen üretim sürecine dair veriler sunar. Tarih ve hafıza bilincin işleyişinin birer göstergeleridir. Diğer var olanlar yaşamını ve hayati fonksiyonlarını koruma içgüdüğü ile hareket edip, bununla yetinirken, insan bu amacı aşar ve bir dünya kurar. Hayatta kalma insan ve hayvanı harekete geçiren temel ilke olsa da insan hayatta kalacak kadar eylemde bulunmanın ötesinde, bir birikim ve aktarma çabası içindedir.

Hafızanın tarih aracılığıyla geçmiş ile günümüz arasında kurduğu köprü hafızanın aktardıkları ile inşa edilir. Tarih, “İster bireysel ister toplumsal olsun, her şeyden önce geçmişin bugüne taşınmasını ifade etmektedir. Bu anlamda hafıza ile tarih arasında ontolojik bir bağ varlığından söz etmek mümkündür”.²² “Tarih, geçmişten geleceğe bugünün kayıdır. Sadece kayıt işi de değildir. Tarih, tarihsel bilginin üretilmesi işidir. Yaşanan olayların kaydının tutulmasıdır. Olayların çoğunlukla belirli bir mantıkla seçilmesi ve yorumlanmasıdır. Aynı zamanda, toplumsal bilincin oluşturulmasına katkı sunulmasıdır. Tarih, ideolojinin biçimlenmesine de katkıda bulunur. Çünkü tarih, adlandırma ve tanımlama aracıdır”.²³ Tarihin kendisi bir ürün olup belirli bir üretim tarzıyla üretildiğinde ancak değerli kabul edilmiş ve kayda geçirilip hafızaya dönüştürülmüştür. Bu ise bir egemene ve ideolojiye işaret eder. Fatmagül Berktaş tarihin bir grup tarafından araçsallaştırılmasına şu sözlerle dikkat çeker: “...olayların kaydının tutulması demek, aynı zamanda onların seçmeye ve yorumlamaya tabi tutulması demektir. Bu anlamda, her türlü tarih, geçmişin bir ‘yeniden kurgulaması’ nı içerir ve dolayısıyla kolaylıkla bir ideolojik aygıtta dönüşebilir”. Bu tartışmaların öncüllerinden olan Marx, tarihi bir ürün olarak ele alır ve tarihin tarafgirliğini egemen eleştirisi yapar. Lenin *Marxizmin Üç Kaynağı*

¹⁶ Sümeýra Taşdemir. “Kadınların Temsiline Dair Bir Sorgulama”. *Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili II*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 9 Mart 2023

¹⁷ Barış Parkan, *Work and Value As Processual Entities*, *The Value of Work in Contemporary Society*, Ed: Dominika Polkowska, 2014.4. çevirisi tarımca yapılmıştır. Work kavramı çalışma yerine özellikle emek olarak çevrilmiştir.

¹⁸ M. Oktay Taftalı. “Çalışma ve Erdem Kavramları Arasındaki İlgili Üzerine”. *Kutadgubilig*. S. 8, (2005): 44

¹⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Emir Aktan, (Ankara: Alter Yayınları, 2011):21-22

²⁰ Serpil durğun Paul Ricoeur: Anlatı Olarak Tarih s. 168-169 *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7 (1):165-204 (2017)

²¹ İhsan Fazlıoğlu Teklif Dergisi S.11

²² Faruk Tarih ve Hafızanın Düşüm Noktası Tarihi Dönemselleştirme Sorunu ve Le Goff ’un Dönemselleştirme Görüşü s. 2 İnsan ve Toplum

²³ Serpil Çakır. (2019) *Tarih Yazımı. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2023*,

<https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/1b69b07f-eb47-411b-a5c0-a76012a3422a/tarih-yazimi>

adlı eserinde, Marx'ın tarih yazımının egemenin kontrolünde ve etkisinde olduğuna dair eleştirilerini şu sözlerle dile getirir:

Marksizm-öncesi "toplumbilim" ve tarih yazarlığı olsa olsa gelişigüzel toparlanmış bir kaba gerçekler yığını ve tarih sürecinin tek tek yönlerinin bir açıklamasını getirmişti. Karşı eğilimlerin tümünü inceleyerek, onları, toplumun çeşitli sınıflarının açıklıkla ifade edilebilen üretim ve yaşam koşullarına indirgeyerek, özel bir "egemen" fikrin ya da onun yorumlanmasının seçimindeki öznellik ve keyfiliği ayıklayarak ve ayırım yapılmaksızın, bütün fikirlerin ve bütün çeşitli eğilimlerin maddi üretim güçleri koşulundan çıktığını açıklayarak, marksizm, sosyal ekonomik sistemlerin, doğuş, gelişim ve düşüş sürecinin ayrıntılı ve kapsamlı inceleme yolunu göstermiştir.²⁴

Marx'ın eleştirdiği egemenin bir cinsiyeti vardır. Onun eleştirdiği tarih, egemen erkek sınıfla, egemen olmayan erkek sınıfın tarihleri arasındaki gerilimin tarihidir. Fakat, bu eleştiri kadının tarihte neden olmadığı soruları için bir yol göstericidir. Feminist yaklaşımlar erkek egemenliğinin tarihsel kökenlerini soruştururken Marx'ın tarih yazımında egemenin belirleyiciliği ve keyfiliğine olan itirazı bir yöntem olarak takip edilir.

Kuşkusuz, Marx, kadın sorunu üzerinde, "özellikle" ve "ayrı bir sorun" olarak durmadı. Gene de, bütün haklara kavuşma yolunda kadının savaşı için hiç yapılmamış olanı, en önemlisini yaptı. Materyalist tarih kavramıyla kadın sorunu üzerine bize hazır formüller vermedi ama, daha iyi bir şeyi, bu sorunu araştırmak ve kavramak için doğru ve sağlam bir yöntem verdi. Genel tarihsel gelişmenin akışı içinde, genel toplumsal ilişkilerin ışığında kadın sorununu açıkça anlamamıza, bunun devindirici ve taşıyıcı güçlerini tanımamıza, bu güçlerin götürdüğü hedefleri, ortaya çıkan sorunların çözümünün koşullarını bulabilmemize, ancak materyalist tarih anlayışı olarak sağlamıştır.²⁵

Bu anlayış; kadına tarihte yerini, nerede durduğunu, ne ürettiğini, bu tarihin kimler tarafından nasıl yazıldığını sorgulamasının kapılarını açar. Tarihin sunmadıklarını ve görünmez kıldıklarını açığa çıkmasının imkanını sağlar.

Tarihsel süreçler ve erişilen bilgiler bize göstermiştir ki, oluşturulan temsiller her bireyi ve cinsiyeti kapsamamaktadır. "temsil(ler) birilerini içerirken diğerleri olarak işaret ettiklerini dışarıda bırakır".²⁶ Kaynaklar, tarihin öznesi olarak kabul edilen tek bir temsilden söz eder. "Bir temsilde olması gerekenin resmini çizerek, bir tanım ve tarif verir".²⁷ Üstelik sonraki yazımlara da kendini referans gösterir ve kendi kurallarını kendisinin belirlediği bir oyunun hem hakemi hem galibi olarak kendini ilan ve inşa eder. Bunu yaparken de cinsiyetçi bir söylem oluşturur. Tarihin bu zamana kadar ilan ettiği temsil tasviri, erkek olmaklıkla başlar. Bu cinsin başarıları üzerinden kurulur. Yıllar içinde kurduğu dil ve düşünce, öyle kalıplaşmıştır ki, kadınları saf dışı bıraktığı gibi, kadın tarihi söz konusu olduğunda tarihi yazan ve anlatan dil maduna dönüşür. Tarihi yazanların çoğunun erkek olması, tarihin kayda geçirilmesi esnasında seçilen kelimelerin, olay ve olguların, yorumların taraflı bir bakış açısıyla ele alınmasına neden olmakta, kadınların tarihin akışında yer almaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum da bizlere tarihin bir cinsiyeti olduğunu düşündürmektedir. Bu iddia feminist araştırmacıların birçoğunda görülür. Bu

²⁴ V.İ. Lenin. *Marksizmin Üç Kaynağı*, çev. Vahap Erdoğan. (Ankara: Sol Yayınları, 2013):21

²⁵ Clara Zetkin. *Marx Engels Lenin Kadın ve Aile*, çev. Arif Gelen (Ankara: Sol Yayınları Ankara: 2019): 11.

²⁶ Sümevra Taşdemir. "Kadınların Temsiline Dair Bir Sorgulama". *Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazımında Kadının Temsili II*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 9 Mart 2023

²⁷ Sümevra Taşdemir. "Kadınların Temsiline Dair Bir Sorgulama". *Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazımında Kadının Temsili II*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 9 Mart 2023

doğrultuda tarih, feminist tartışmaların en önem verdikleri bilim dalı olarak kadınların kendilik bilinçlerini sorgularken en çok kullandıkları enstrümanlardan olmuştur.

Kadının gözden çıkarılması, görünmez kılınması, kulaklarımızın erkek isimleriyle dolması, gözlerimizin erkek eserlerini görmesi ve okuması, sonuç olarak eril bir dünyanın eril istek ve arzularıyla kurulan eril düzeni, kadının kendinden ve cinsiyetinden koparılışına meydan vermiştir. Kısacası kadının yeryüzünde görünmez kılınması bir var olma- var olamama meselesine dönüşmüştür. Dolayısıyla burada kadınların tecrübeleri dışarıda bırakılarak, kadınlar ya *başka* ya da *öteki* olarak konumlandırılır. Kadının yok sayıldığı tarihin hafızası eril düşüncenin biçimlendirilmesine tabidir. Öyle ki eril dille yazılan tarihte “Kadınların toplumda aldığı roller, topluma kattıkları ve onunla ilişkileri susturulmuş, kayda geçirilmemiş, ve dile getirilmemiştir. Elde edilen veriler de önceki çalışmalar üzerinden islediğinden, var olan kavramların ve kuramların devamlılığı niteliği taşır.”²⁸ Bu yazım, kadını aşağılayan klasik düşüncenin mirasıdır. Antik idealler üzerinde biçimlenen bu mirasta, kadın deneyimleri küçümsenmiş, kayda geçirilmemiş, sadece kamu alanı ve bu alanın öznelere olan erkeklerin deneyimleri tercih edilmiştir.²⁹

Özetle, tarihin sunduğu olanaklar yani birikim ve aktarma, tarihin öznesinin kendini ve ürettiklerini tanımlamasına imkan sağlar ve hakim bir alan oluşturur. Belirleyici güç olarak ortaya çıkan bu özne bir iktidar alanına sahip olur. Bunu da kendi emeğini belirleyici, tanıtır, tanımlayıcı, görünür ve referans noktası olarak var eder. Kısacası otorite olur. Üretimin maddi sonucu olarak ortaya çıkan eserin görünürlüğü ve kabul edilme şartları önceden onu üreten hemcinsleri tarafından kendi lehine belirlenmiştir. Ve ürünün kayda geçmesi, bir tarih nesnesi haline dönüşmesi onu ortaya koyanın ismi ile anılır. Bu üretim erkeğin kendisi için tasarladığı dünyada ve onun kuralları eşliğinde gerçekleşir ve tarihin yazımı da bu şekilde onun lehine yazılır.

3. Mekanın Cisimleşmiş Hali Olarak Yaşam Alanları ve Kadın

İnsanın üretim çıktıları olarak zamanın cisimleşmiş hali olan tarihin ele alınışından sonra, sırada mekanın cisimleşmiş hali olan yaşam alanları bulunmaktadır. Yaşam alanlarının üretim süreçlerinde cinsiyetçi tutum sergileyip sergilemediklerinin araştırılmasında yer verilecek ilk isim Engels'tir. Engels'in tercih edilmesinin temelinde, daha önce ifade edildiği gibi, emeğin bir var olma biçimi olarak kabul edilmesi ve onun insanlık tarihinden çıkarıldığında geriye bir şey kalmayacağına olan inançtır.

Engels'in toplumun şekillenişinde toplumun üretme biçimlerinin etkisini ve gelişimini anlattığı *Aile, Özel Mülkiyet ve Devlet'in Kökeni* adlı eseri, emek kavramının insanlığın varoluşundaki merkezi yerini anlatır. Emeğin bahsedilen bu yönü, yazının ana duraklarını belirleme bakımından da etkilidir. Kitap, tarihin dönemselleştirilmesi ve insanın doğayı ve kendisini dönüştürmesini anlatırken, yaşam alanlarının üretilmesinin köklerini sunar. Burada tarih nasıl bir ürünse, yaşam alanları da karşımıza benzer bir ürün olarak çıkar. Yaşam alanlarının belirlenmesi ve ayrılması kadınlık ve erkeklik rollerinin oluşmasının başat sebeplerindedir.

Kadın(lık) ve erkek(lik) rollerinin, bir başka deyişle cinsiyet rollerinin kurulduğu, üretildiği, yeniden üretildiği, öğretildiği, pekiştirildiği, içselleştirildiği yerleri ev içi ve kamusal alan olarak ikiye ayırabiliriz. Bu iki alan ayrı ayrı hem kadına hem de erkeğe kendi sınırlarına özgü fakat birbirlerini besleyen ve destekleyen roller yüklemektedir. Cinsiyetçi roller ev içinde başlar. Ev dışına taşınır ve orada daha karmaşık ve çok yönlü olarak işler. Ev içinde ve kamusal

²⁸ Melin Durmaz.(2021, 17 Şubat). *Cinsiyet Ayrımcılığının Antropolojik Verilerle Değerlendirilmesi*. Erişim Tarihi: 11 Kasım 2023, <https://sophosakademi.org/cinsiyet-ayrimcilig%CC%86inin-antropolojik-verilerle-deg%CC%86erlendirilmesi/>

²⁹ Serpil Çakır. “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası” 21. *Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armagan.. (2021): 508

alandaki bu işleyiş birbirini etkileyecek şekilde kadını ve erkeği sarmalar, ilişkiler içinde kendini dayatır. Bu mekanizmayı harekete geçiren ve zeminini oluşturan şey ise iş bölümüdür.

İnsan temel ihtiyaçlarından başlamak üzere tüm gereksinimlerini kendi başına giderebilecek donanımda değildir. Çeşitli ihtiyaçların karşılanması, çeşitli iş kollarının tecrübe ve üretim geliştirmesi anlamına gelir ki, bu durum toplumsal iş birliği ve iş bölümü gerektiren ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılar. İş birliği ve iş bölümünün zorunlulukla kurulduğu toplum içinde zorunlu olmayan nokta; iş bölümündeki cinsiyet temelli rol dağılımları ve bu dağılımların sonucunda bir cinsiyetin emeğinin mülke dönüşürken diğerini emeğinin karşılıksız kalmasıdır. Kadın tarih yazımında olduğu gibi yaşam alanlarının üreticisi ve sahibi olarak da konumlandırılmaz.

İş bölümünün yoğun olarak gözlemlendiği temel mekan ev içidir, çünkü bu alan hem erkeğin hem de kadının ortak paylaşım alanıdır. İki cinsiyet de hayatlarının ve zamanlarının büyük bölümünü burada geçirirler. Burada roller tekrarlanır ve davranış kalıplarına dönüşür. Dolayısıyla ev içindeki iş bölümü kadın ve erkeğin toplumda konumlandırılışının temel araçlarından biridir. İş bölümü hayatı kolaylaştırmak, ihtiyaçların fazlalığı gerekçesiyle kişinin yükünü azaltmak, farklı tecrübeler zaman ayırabilmek için önemli iken, iş bölümünün cinsiyetlendirilmesi ve bölüşümün bir cinsin lehine diğer cinsin de aleyhine sonuçlanması erkek ve kadın arasındaki ilişkinin egemenlik üzerine kurulmasına meydan vermiştir. Bu nokta kadının mülksüz kalması açısından ve ataerkilliğin oluşması açısından kesişim noktasıdır.

Biyolojik cinsiyet üzerinden iş bölümü doğal bir bölüşüm olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda kurulan düzenin ilk örneği, üretim ilişkilerinin şekillendiği avcı-toplayıcı toplumlarda görülmektedir. Kadının doğurganlığı, emzirme “görevi”, adet olma hali gibi biyolojik nedenlerle kadının “doğa”sı gerekçesiyle kadını ve emeğini ev işi ve ev içi ile ilişkili olarak konumlandırmıştır. Erkeğin fiziksel özelliklerinin daha güçlü olması gerekçesi ile de ev dışında emeğini değer biçerek konumlandırmıştır. Bu konumlanış erkeği zamanla kamusal alandaki üretim ilişkisinin yaratıcısı yapar. Erkek mücadeleye ve mübadeleye yönelik bir dünya kurar, emeğini değere dönüştürmenin keşfini yaşar. Bu durum erkeği, ev dışındaki dünyayı tasarlayan, işleyen, şekil veren olarak iktidar sahibi yaparken, emeğini mülkiyete dönüştüren ve “eve ekmek getiren” kişi olarak ev içinde de ona otorite bahşeder.

Kadınsa ev içi ve en fazla etrafında emek harcayarak, evin aile bireylerinin bakım işlerini ve günlük işleri yapar. Yaygın olarak "ev" ile "ev içi" ile birlikte tanımlanmaya devam edilmiş³⁰ tekrar tekrar üretilen bir hal alır ve zorunluluk algısı yaratır. Ev daha korunaklı görüldüğünden, kadının konfor içinde olduğu düşünülür. Üstelik erkeğin işleyerek kendi mülkü haline getirdiği dünyanın da rahmidir. Kadının biyolojisinin sadece bakıp büyümeye yatkınlığı ön kabulü ile iş bölümünde yüklenen rollerin kapsamı bir kere belirlendikten sonra, bu roller gelenekselleşmiş ve kadınlık ile özdeşleşmiştir. Cinsiyet rollerinin kendi doğalarına özgü olarak bölüşüldüğüne dair iddianın çıkış noktası biyolojik temellidir ve bu farklılıklara dayandırılır. Söz gelimi hane içi ve çevresindeki işlerin kadınların yapması, kadının fiziksel ve biyolojik olarak erkekten daha güçsüz olduğu gerekçesine dayanmaktadır.

Kendi doğasında olduğu iddia edilen işler için emek harcayan erkeğin emeğinin görünür olması ve değere dönüşmesi söz konusuysa, diğer tarafın emeğinin değersiz ve karşılıksız kalması çelişkilidir. Erkeğin emeğinin değer karşılığının yüksekliği, emeği görünmeyen kadın karşısında üstünlük kurma aracına dönüşür. Başlangıçta her ikisi de emek harcar ve insanın temel gereksinimlerinin karşılanması için işleri paylaşır. Erkek dışarda çalışıp ev ihtiyaçlarını karşılar, kadın evde temizlik bakım gibi işleri yapar. Emeğin değer belirleme kriterleri kamusal alanla sınırlandırıldığı için ev içi emek görünmez kılınır. Kadının harcadığı emeğin görünmeyişinin sorgulanmasıyla, ailede ve toplumda ikincil oluşunun nedenleri daha kolay

³⁰ Necla Akgökçe. “Yüzyılın Öğrettikleri”. *Türkiye’de Kadın Hareketinin Yüzyılı Ajandası*. (2000) :11

anlaşılabilir. Emegın mücadele ve mübadele alanında harcanmasıyla değere dönüşmesi erkeğin deneyim dünyasının kriterleriyle belirlenmesinden kaynaklanır.

Yaşam alanlarının ayrışması ilk biçiminde, iş bölümü ile ihtiyaç fazlası ürün ve bu ürünün değişim için kullanılması sonrasında birikime dönüşmesi; keşif, ilerleme aynı zamanda da tahakküm alanı oluşturmuştur. "... kendini varlığa doğru aşan var olanın temel tasarısı tarafından belirlenir".³¹ Aşmanın gücünü keşfeden erkek, kendisinin farklı kapılar açtığını görür. Doğayı dönüştürebileceğini fark etmesiyle, bu aşma ve farkındalığı bir otorite ya da tahakküm alanı kurma imkanına çevirmiştir. Bu eylemin sahibi olan öznelerin erkek olması, kadının bunun dışında kalmasıyla, erkeğin eylediği inşa ettiği bu alanda yer edinmemesinin zeminini oluşturmuştur. Eril alan olarak inşa edilen alanda ürüne ulaşma ve üretme gibi eylemlerin gerçekleştirildiği iktidar alanında kadına yer yoktur. Burada, "Erkek Özne'dir, Mutlak olandır, Kadın Başka'dır".³² Bu başkalık kadının ev içinde konumlandırılışı ile ilgilidir.

Erkekler kendini aştığı alan olan dış dünyadan kadını kovarak, onu mücadele ve mübadele alanının dışına itmiş olur. Böylelikle, kadın bu alanın dışında kaldığı sürece *başka* olarak konumlanır.

Tarih bize, erkeklerin öteden beri, bütün somut güçleri ellerinde tuttuğunu gösterdi. Patriyarkanın başlangıç döneminden bu yana erkekler kadınları bağımlılık içinde tutmayı yararlı bulmuşlardır. Onların yasaları kadına karşı şekillenmiştir ve böylelikle kadın, somut biçimde Başka olarak kurulmuştur. Kadının içinde bulunduğu bu koşullar, erkeklerin ekonomik çıkarlarına hizmet ediyordu, ama ayrıca ontolojik ve ahlaki iddialarına da uygun düşüyordu.³³

Tarih de bunu doğrularak ilerlemiştir. Başka'nın tecrübesini de çoğunlukla yok saymıştır. Eski çağlardan itibaren evlerin en karanlık köşelerine yerleştirilen, bir erkeğin gözetimiyle ancak sokağa çıkabilen kadının ev içi hapsoluşu yurttaşlık verilmeyerek de yasa ile sağlama alınmıştır. 20. yüzyıla kadar yurttaşlık haklarından mahrum kalışıyla kamusal alandan men edilmiş kadın, *başka* olarak tanımlanmıştır. Ne zaman ekonomik sisteme dahil olmuş, o vakit yurttaşlığa geçiş süreci başlamıştır. Böylelikle kadın *öteki* olarak yeni bir konuma geçmiştir. Kamusal alana giriş kadına yeni bir konum sunmuştur. Öteki olarak konumlanmak için dahi öteki formuna girmesi, eril öznenin şartlarına uyum sağlaması gerekmiş, ancak bu durumda *er meydanında* kendisine bir yer bulabilmiştir.

Kamusal alan aslında dış dünya, erlerin mücadele alanı olarak kurulmuştur, tasarlanmış, düzenlenmiş kısacası üretilmiştir. Bu meydan Hegel'in köle- efendi diyalektiğinde özbilinçlerin kendini gerçekleştirmek için karşılaştığı dünyayı hatırlatır. Eril özbilinçlerin karşılaşma ve birbirlerini tanıma sürecini barındıran bu diyalektik ilişki, erkeğin tercihi ile başlar ve aslında bu ilişkide kadına yer verilmemektedir. De Beauvoir, Hegel'in düşüncesinden esinlenerek diyalektik süreç içerisinde kadının konumunu başka olarak adlandırmıştır. Erkek kadını başkalık kategorine hapsedmiş, erkek kendisinin eylemde bulunduğu, tutunduğu, şekillendirdiği ve dönüştürdüğü alana ve işleyiş yapısına kadını dahil etmemiştir.

Köle ve efendi olarak diyalektik bir süreç içesine giren erkek ise aynılık kategorisi içinde yerini almıştır. "Efendi ile köle arasındaki ilişki aynılık düzleminde birbirinden farklı oluşu simgeler. Buradaki farklılık aynı düzlemde var olan bir farklı oluşur. Oysaki kadın, erkek açısından mübadele edilen bir nesne konumundadır. Bu nesne oluş kadınlarda başkalıkla

³¹ De Beauvoir, İkinci Cinsiyet I, 85.

³² De Beauvoir, İkinci Cinsiyet I, 26.

³³ De Beauvoir, İkinci Cinsiyet I, 175.

ilişkilendirilir”.³⁴ Temelde kadın ve erkek aynı ve başka olarak ikiye ayrılmıştır³⁵. Kadın başkadır, erkek ise aynıdır.

Erkeğin bu kategori içerisinde yer almasının sebebi, efendinin de kölenin de erkek olmasındandır. Bu çalışma içerisinde detaylarına yer verilmeyecek olursa da şunu belirtmek gerekir ki: eril yapının erkekler arasında da var olan gelen bir hiyerarşi ve tahakküm ilişkisi olduğunu erkeklik çalışmaları ortaya koyar. Köle efendi diyalektiğinde yer alan efendi, hem kadınlar için hem de köle konumundaki erkekler ezici bir güç olarak belirir. Bu diyalektikte efendi; ‘*Beyaz Avrupalı Hristiyan Aydın Erkek*’ tir.

Rönesans hümanizminde tasviri, tanımı verilen öznenin politik kimlik söylemlerine, cinsiyet ayrımına, radikal etnik yapı ayrımına ve ekonomik sınıflara tabi tutulduğu için öteki oluşturduğu için kuşatıcı değildir. Batı entelektüel geleneğinin öznesi, genel anlamda beyaz, mülk sahibi, Hristiyan, evin yöneticisi olan “baba” ve erkek olarak belirlene gelmiştir. Ve bu bağlamda da şimdiye kadar anlatılan ve referans olan tarih genel olarak insanın tarihi değil, özel olarak erkeğin, Avrupalı beyaz erkeğin, varoluşunun, özne oluşunun öyküsüdür.³⁶

Diyalektik sürecin işlevini yürüttüğü alan, eril alandır. Kadını dışarda bırakmakla erkek, diyalektik sürecin devreye girdiği, iş gördüğü yer olarak, şekillendirdiği yönettiği yer olarak, dünyayı kendine mülk kılmıştır. Diyalektik süreç içerisindeki özneler ise aynılık konumunda ben ve öteki olarak yani köle- efendi olarak yerlerini alırlar. Kadın ise başka olarak diyalektik sürecin dışında kalır.

Sonuç

Tüm farklı kültürler içinde kadının emeğinin görünmezliği olgusunun ortak olması son derece dikkat çekicidir. Doğu ve Batının kadın imgesinin kurgulanışında mutabık olmasının³⁷ zamana yayılışı, bu kurgunun yüzyıllar boyunca devam etmesi son derece ironiktir. Marx’ın emeğini kültürel olarak değerlendirdiği erkek, ne kadar farklı kültürler yaratırsa yaratsın, kadın söz konusu olduğunda adeta aynı literatürden, tek bir ağızdan konuşmaktadır. Klasik ontolojide yer alan ikili varlık kategorisi, erkek ve kadın olarak ayırdığı var olanlardan kadını olumsuzluklar ve eksikler tarafına yerleştirmiştir. Bir bakıma kadın erkeğin iğdiş edilmiş, kötü, karanlık ve eksik yanındır. Bu bakış açısı içinde kendine tarihte yer ve isim bulan kadınlar, ancak erkeğin isminde var olabilmişlerdir. Üstelik bu varlık anlayışının etkileri günümüze kadar devam etmektedir. Üretim süreçlerinin işleyişinde kadının aldığı roller ve bu rollerin üretime katkısı görünmez kılınarak karşılıksız kalır. Dolayısıyla kadın emeği mülke dönüşmez, kadın mülksüzleşir. Emek-değer teorisi içinde tanımlanmayan ve kadının doğasına bağlanan kadının emeği, kadını *yoksul bırakır bunun ötesinde yok* sayar.

Engels’in tarih tasavvurunu, tarihin başlangıcı olarak varsaydığımızda, aynı tasavvurun mekânın cisimleşmesinin, yaşam alanlarının ayrıştırılmasının başlangıcını barındırdığını da varsaymış oluruz. Bu kabul çerçevesinde, tarihin ve yaşam alanlarının nasıl eril bir mülke dönüştüğüne dair bir sorgulamaya girişilmiştir. Yaşam alanlarının ayrılmasıyla kadın hane ve etrafına hapsedilmiştir. Tarihin üretilmesiyle de erkeğin başarı hikayesi aktarılmıştır. Özetle, kadın yaşamın üretiminde aktif rol olsa da ne tarih üretiminde ne de yaşam alanlarının üretilmesinde söz sahibi olamamıştır.

³⁴ Esra Başak Aydınalp. “Varoluşçu Özgürlük Bağlamında Kadın: Simone de Beauvoir ve İkinci Cinsiyet”. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. S.30 (2020): 477

³⁵ Burada, ne başkalık ne aynılık tek bir kadını tek bir erkeği temsil etmeyeceğini belirtmek gerekir.

³⁶ Yaylagül Ceran Karataş. “Çağdaş Feminist Kuramlar Açısından Feminist Öznenin İmkani”. *Felsefe Arkivi*. S. 47 (2017):2

³⁷ Berktaş. *Tarihin Cinsiyeti*, 150-154

KAYNAKLAR

Akgökçe, Necla. “Yüzyılın Öğrettikleri”. *Türkiye’de Kadın Hareketinin Yüzyılı Ajandası*. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 2000:11-13

Aydınalp, Esra Başak. “Varoluşçu Özgürlük Bağlamında Kadın: Simone de Beauvoir ve İkinci Cinsiyet”. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. S.30 (2020): 465-488.

Acar Savran, Gülnur. “Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx’dan Delphy’e Bir Ufuk Taraması”, *Praksis*, S.10 ( ):159-210.

Başaran, Uğur. “Atasözlerinde Kadın Algısı”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Araştırma, Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019: 65-74.

Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

Biçer, Senur. Panel: Toplumsal Hayatta Kadının Temsili: Kadın Yöneticiler. Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili II (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 8 Mart 2023).

Ceran Karataş, Yaylagül. “Çağdaş Feminist Kuramlar Açısından Feminist Özenin İmkani”. *Felsefe Arkivi*. S. 47 (2017):1-24.

Çakır, Serpil. “ÇEK-AL I Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerini Yakalamanın Yolları”. *Kadınların Belleği*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. S. 35. İstanbul 2004.

Çakır, Serpil. “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası”. 21. *Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. Der. Serpil Sancar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul (2011): 505-533.

Çakır, Serpil. (2019) *Tarih Yazımı. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2023*, <https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/1b69b07f-eb47-411b-a5c0-a76012a3422a/tarih-yazimi>

De Beauvoir, Simon De. *İkinci Cinsiyet II.*, Çeviren Gülnur Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

De Goues, Olympe. “Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe De Goues”. Çeviren Ece Göztepe. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. S. 45 (1996): 185-193.

Durğun, Serpil. “Paul Ricoeur: Anlatı Olarak Tarih”, *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*. S.7 (2017):165-204.

Durmaz, Melin (2021, 17 Şubat). *Cinsiyet Ayrımcılığının Antropolojik Verilerle Değerlendirilmesi*. Erişim Tarihi: 11 Kasım 2023, <https://sophosakademi.org/cinsiyet-ayrimcilig%CC%86inin-antropolojik-verilerle-deg%CC%86erlendirilmesi/>

Engels, Friedrich. *Ailen, Özel Mülkiyet ve Devle'tin Kökeni.*, Çeviren Zülküf İbrahim Erkol Ankara: Gece Kitaplığı, 2020

Fazlıoğlu, İhsan. “Tarih”, *Teklif* . S.13 (2024):8-43

Karaaslan,Faruk. “Tarih ve Hafızanın Düğüm Noktası Tarihi Dönemselleştirme Sorunu ve Le Goff ’un Dönemselleştirme Görüşü”, *İnsan ve Toplum*. C. 9. S.2. (2019):1-29

Lenin, V. İ..*Marksizmin Üç Kaynağı*. Çeviren Vahap Erdoğan. Ankara: Sol Yayınları, 2013

Marx, Karl. Engels, Friedrich. *Alman İdeolojisi*. Çeviren Emir Aktan. Ankara: Alter Yayınları, 2011

Mert, E. Aslı. “Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Aile Hukuku Uyuşmazlıklarına Yansıması” *2018 Verileriyle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. İstanbul Koç Üniversitesi Yayınları, 2019

Omay, Umut. “Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar1”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S.3 (2011):137-166.

Parkan, Barış. “Work and Value As Processual Entities”. *The Value of Work in Contemporary Society*, Ed: Dominika Polkowska, United Kingdom: Inter-Disciplinary Press (2014): 147-153.

Taftalı, M. Oktay. “Çalışma ve Erdem Kavramları Arasındaki İlgili Üzerine”. *Kutadgubilig*. S. 8, (2005): 41-49

Taşdemir Sümevra. “Kadınların Temsiline Dair Bir Sorgulama”. *Sempozyum Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili II*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 9 Mart 2023

Zetkin, Clara. *Marx Engels Lenin Kadın ve Aile*. Çeviren Arif Gelen. Ankara: Sol Yayınları Ankara: 2019